

# ACADEMIA KYJEVO-MOHYLAEANA

Вілен ГОРСЬКИЙ

## ALMA MATER ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

«...історія взагалі, а історія культури зокрема – то є процес, в якому кожна подія чи явище мають за собою свою генетичну лінію. Насіння наступної доби вже посіяне в добі попередній».

Є. Маланюк. Нариси з історії нашої культури

Слова знаного історика української культури Євгена Маланюка я обрав за епіграф не випадково. Вони визначають той особливий масштаб виміру історичного значення, з огляду на який я маю намір звернутися до досвіду Києво-Могилянської академії.

Як будь-яке явище чи подія, що відбувалися в минулому нашої культури, Києво-Могилянська академія має чітко визначений термін свого існування. Відомо, що вона народилася 385 років тому, 15 жовтня 1615 року, коли Галшка (Єлизавета) Василівна Гулевичівна урочисто, в присутності численних свідків вписала у «городські книги» свій фундуш, за яким її спадкова земля на Подолі передавалася Київському братству, зокрема, щоб тут було впроваджено школу «дітям шляхетським, так і міщанським». Мине 17 років – термін цілком зіставний із часом, яким вимірюється процес становлення окремої людської одиниці – й започатковане в центрі давнього Київського Подолу немовля набере цілком означених обрисів першого українського вищого навчального закладу, який став alma mater для багатьох поколінь наших інтелектуалів. Серед тих, хто сприяв цьому процесові услід за подільською міщанкою Гулевичівною, був і ктитор Київського Братства гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний, який доклав чимало зусиль, аби зміцнити школу, щоб у ній, як писав він у заповіті, «наука тривати могла вічно і потомні часи» [1], і, зрештою, «старший брат і опікун», митрополит Київський Петро Могила, ім'я



якого освячує цей заклад понині. Відтоді, з 1632 року, впродовж 185 літ відбувалась реальна, земна історія академії аж доки вона не припинила своє буття згідно з розпорядженням російського уряду в 1817 р. Отже, принаймні три дати – 1615, 1632 і 1817 рр. – визначають час історії Києво-Могилянської академії від зародження й до припинення її існування. У цих межах й вимірюється, передусім, масштаб і значення її в тогочасній історії України.

Але тут я хочу звернутися до іншого аспекту історичного значення академії. Адже події минулого – особливо такі фундаментальні, як виникнення першої вищої школи, – крім періоду означеного часовими кордонами їхнього реального буття, мають ще супраісторичне значення, що надає актуальності цій події для долі поколінь прийдешніх. Ідеться про роль явища минулого, що набирає значення, згадуваного Є. Маланюком, «насіння наступної доби», що вже було «посіяне в добі попередній». Ідеться про певну спільність, яка, долаючи століття, попри всі цілком зрозумілі відмінності, що з часом зростають, дозволяє відчувати сімейну спорідненість із нашими далекими предками.

У Київській Духовній академії – вищому навчальному закладі, що з 1819 року існував на території колишньої Києво-Могилянської академії – попри принципово відмінні засади, що визначали діяльність цього закладу, попри досить критичне ставлення до багатьох ідей, які культивували професори-могилянці, – існувала традиція – 31 грудня на заупокійній літургії в Києво-Братському монастирі відправляти службу в пам'ять «фундаторів, покровителів, благодійників, наставників, вихованців академії», відлік історії якої починався із XVII ст. У 1896 році Ф. Титов у «Слові», виголошеному під час цієї відправи, говорив: «Наша академія є теж духовна сім'я, що доживає вже третє століття свого існування й нараховує в собі вже кілька поколінь. Як така, академія наша має свої особливі, академічні перекази. Саме ці перекази єднають всіх вихованців академії – і найдавніших, і пізніших – в одну сім'ю... Перекази ці не є щось мертво, нерухоме; ні, вони зберігають ... внутрішній дух академії, котрий переходить із покоління в покоління, котрий животворить її. Міняються персони, що складають академію, змінюються статuti й правила її, міняються самі форми життя академічного, а сама академія постійно лишається одна й та ж» [2].

Із часу, коли проголошувалося це «Слово», минуло ще понад 100 років. Чи маємо ми право услід за Титовим стверджувати нині, що попри величезну відстань майже в чотири століття нас із давньою академією єднає не тільки місце розташування, що в певному сенсі, попри всі відмінності академія «лишається одна і та ж»?



Гадаю, що так. І на підтвердження цього я хочу звернутися до деяких вихідних засад, на яких ґрунтувалася філософія виховання і освіти, що реалізувалися в стінах Києво-Могилянської академії і не втратили своєї актуальності й понині.

Серед таких засад, мабуть, у першу чергу слід назвати ствердження особливих прав і обов'язків, що єднають усіх, хто долучився до «вченого стану» академії як корпорації, об'єднаної спільною метою – пошуком і здобуттям істини. Власне на ґрунті цього принципу й виникають у європейській культурі перші університети: в Італії – (Болонья, 1119 р.), (Неаполь, 1224 р.), (Рим, 1303 р.); в Англії – (Оксфорд, XII ст.), (Кембридж, 1202 р.); у Франції – (Монпельє, 1180 р.), (Сорбона, 1257 р.); в Іспанії – (Сіена, 1240 р.) тощо. Із цими, а також університетами в Кракові, Відні, Гейдельберзі, Лейпцигу і Кенігсберзі безпосередньо були пов'язані професори та вихованці Києво-Могилянської академії. У них вони одержували освіту, що або передувала, або продовжувала час, проведений у Києво-Могилянській академії.

Для української молоді (а точніше – для молодих людей з усіх східно-й південнослов'янських країв) Києво-Могилянська академія міцно розташувалася на тому, що простягнувся по всій Європі, шляху, яким весела й часто буйна школярська молодь мандрувала від університету до університету, намагаючись здобути те краще й досконале знання, яким вирізнявся кожний навчальний заклад. Як казали тоді, спудеї шукали мистецтва – в Парижі, гуманітарних наук – в Орлеані, права – в Болоньї, «медичних припарок» – у Салерно. Своє особливе місце посідає в цьому строкатому університетському колі й Києво-Могилянська академія, що визначає як спільні риси її з іншими університетами, так і специфічну відмінність. Спільним було, передусім, виразне ствердження незалежності корпорації вчителів та спудеїв, що єдналися для захисту своїх автономних прав від втручання як державної адміністрації, так і вищого духовного кліру. На рівні формального визнання це відобразилось у тривалій боротьбі за надання Київському колегіуму офіційного статусу академії, який підтверджував усі права автономного навчального закладу, «право свободності иметь», як зазначалось у царській грамоті 26 вересня 1701 р., що увінчувала цю тривалу боротьбу. Але, з одного боку, в реальному бутті КМА від початку стверджує свою незалежність від державної влади. Це спричинилося до того, що задовго до одержання офіційного статусу академії Київський колегіум називають академією і автор «Опису України» Г.Л. Боплан, який побував у Києві в 30-і рр. XVII ст., і члени польського посольства, що спостерігали за зустріччю в Києві Богдана



Хмельницького в 1648 р., і французький автор «Аналів Малоросії...» Ж.Б. Шерер. Цей пафос незалежності, що його плекала в душах своїх вихованців Києво-Могилянська академія, дозволяє говорити про роль її як лона, в якому зростала й виховувалась як політична, так і культурна еліта нації. Є. Маланюк у цьому зв'язку зазначав, звертаючись до історії України XVII ст., «культура» ніби справді передує «політиці», бо політичну кристалізацію козацтва не можна собі уявити без утворених на західний зразок колегіумів в Острозі (1580), у Львові (1590) і, зрештою, в Києві (1615)... Ці культурні осередки, що пізніше виформували – за великого митрополита Петра Могили (1596 – 1647) – згодом таку славну Києво-Могилянську школу (академію) і відновили Київ, як культурний центр Батьківщини, – вони, властиво, приготували (а почасти й зродили) дійових осіб доби бароко. Ці осередки стали школою, де нація сформувала й вишколила свій інтелект» [3].

Боротися за незалежність доводилося могилянцям не лише в XVII ст. за часів Речі Посполитої. Попри надання Петром I офіційного статусу академії у російського уряду вона теж була під підозрою. Як писала про неї в листі до Румянцева Катерина II: «Небезызвестно, что обучающиеся богословию и определяющие себя здесь к чинам духовным в самых малороссийских училищах по развратным правилам римского духовенства заражаются многими ненасытного честолюбия началом» [4].

Не менш завзято боронили могилянці свою автономію й від прямого втручання церкви. Нагадаю хоча б ту відверту негативну реакцію, яку викликала у членів Київського братства та серед старшини реєстрового козацтва ініціатива Петра Могили щодо створення на території Києво-Печерської Лаври в 1631 році «гімназіону» – школи, задуманої як філософське відділення, де вивчалися б у п'яти класах початки «вільних наук». Реакція на цей акт, що тлумачився як зазіхання церковної ієрархії на безпосереднє керівництво освітою, була такою відвертою, що Сільвестр Косів, якого Петро Могила запросив до Києва зі Львова для організації школи, згадував: «Які з того перуни, які громи і тріскавиці почали шибати на нас, того язык атраментований не подужає анатомізувати! Був же час, що ми, висповідавшись, тільки того й чекали, коли нами схочуть начиняти животи дніпрових осетрів або поки одного огнем, другого мечем не пішлють на тот світ» [5].

Власне об'єднання в 1632 р. «гімназіону» із братською школою, що й поклало початок Київському колегіуму, стало можливим завдяки компромісу, згідно з яким Петро Могила вступав у братство, вписуючись в «Упис» його як «старший брат і опікун».



Дух незалежної корпорації об'єднував у єдину спільноту як професорів, так і вихованців академії. Показовим щодо цього є принцип організації спудеїв, які утворювали дві конгрегації – велику, що об'єднувала старші класи – філософії й богослов'я, та конгрегацію малу, до якої входили учні молодших класів (фара, інфіма, граматика, синтаксима, пїтика й риторика). Конгрегації брали активну участь в усіх напрямках академічного життя. Подекуди дух свободи, що єднав вихованців академії, набирав таких масштабів, що призводив до відчутних негативних наслідків. Запрошений до академії викладач гебрейської мови бідкався, що «прилежных в обоих классах учеников очень мало; ибо принуждати их так, как и в прочих школах, в сих школах нельзя, понеже многие, а наипаче из высших классов, толь вольни, что когда хотят, тогда приходят в школу, а ежели стать их увещевать, или другого пенса заставитъ, то и вообще все оставляют школу, не сказавши учителям ни дяки, ни спаси Бог» [6].

Звичайно, цитоване не вичерпує характеристики стилю навчання в академії, де попри сказане панував дух системності знань та дисципліни розуму, що, зрештою, зрозуміло. Адже безпосередньою моделлю, відповідно до якої будувалось навчання й організація життя Києво-Могилянської академії, були єзуїтські школи, досить поширені в Речі Посполитій, зокрема й на території України, навчальні заклади, які, за свідченням дослідників, були «на той час наймоднішими, такими що осліплювали всіх блиском своєї вченості й дивним педагогічним тактом» [7].

І все ж, при всій близькості до моделі традиційного європейського університету, яку втілювали, зокрема, й навчальні заклади єзуїтів, Могилянська академія стверджує незалежність свою властивою їй своєрідністю й винятковістю.

Єзуїтські школи щодо цього – чи не найпоказовіші. Адже вони сприймаються творцями Київської колегії не лише як прообраз, за зразком і подобою якого слід будувати своє життя, а й як антагоніст, чи не найзапекліший ворог. В ім'я оборони власних цінностей від зазіхань з його боку по суті й творилася наша академія – як перший в колі слов'янських народів вищий навчальний заклад, що свідомо ґрунтувався на засадах православ'я.

Тим-то від початку могилянці вбачають сенс своєї діяльності не у створенні ще однієї школи, яка б доповнювала зусилля інших, що діяли в Україні, а в започаткуванні нової традиції в системі вітчизняної освіти та виховання. В ім'я цього Києво-Могилянська академія за



задумом її творців мала стати осередком асоціації шкіл, що втілюватимуть у життя засади, на яких ґрунтувалась вона. Перші філії виникають у 1634 році у Вінниці (з 1639 р. – в м. Гощі) у 1636 р. в Кременці. Асоціацію реально творять вихованці академії, що впроваджують здобутий досвід не лише в Україні, а й в усьому православно-слов'янському світі. Засвідчуючи успіх цієї високої місії, зокрема в Росії, єпископ Смоленський Гедеон Вишневський в листі до Київського архієпископа Рафаїла Заборовського в 1739 р. писав, що з Києво-Могилянської академії, «от православных оных Афин, вся Россия источник премудрости почерпала и вся своя новозаведенныя училищныя колонии напоила и израстила» [8].

Стверджувати власну незалежність і авторитет доводилося за умови загостреної міжконфесійними конфліктами конкуренції з такими уславленими й знаними навчальними закладами, як університет у Кракові, де впродовж XV – XVI ст. навчалось понад 800 українців [9], Віленський університет, єзуїтські школи, школи реформаторів, серед яких славна в Європі «Раківська академія», яка з 1638 р. розташувалась у м. Киселині на Волині, в маєтку українського магната Юрія Чаплича тощо.

І те, що, незважаючи на всі ці ускладнюючі фактори, Києво-Могилянська академія відстояла й ствердила власне незалежне існування, суттєвим чином визначалось ідеєю тримовності як оригінально осмисленої фундаментальної засади освітньої програми академії.

Це дало можливість не схибити на манівці провінційного хуторянства, куди кликали поборники незалежності з табору однодумців Івана Вишенського, який категорично заявляв: «Латинська премудрість – пряма дорога до пекла. Риторика, діалектика й інші поганські (латинські) хитрощі й руководства є витворами діавола, що веде боротьбу із слов'янською мовою, яка є найбільш плодюча і найулюбленіша Богові. Тому чи не краще вивчити богомолібний і праведнословний часословець, молебний псалтир, плачевий і смиренномудрий октоїх, євангельську і апостольську проповідь (з поясненням простим, а не хитрим) і інші богослужебні книги, і через те здобути життя вічне, – чим розуміти Арістотеля красномовного, Платона і інші вавилонські хитрості – і зі всім тим відійти в огненну гієну» [10].

А з іншого боку лунали заяви П. Скарги, що не було ще такого, щоб науки вивчали по-слов'янськи. Позиція, що її свідомо обстоює академія, як слов'яно-греко-латинський навчальний заклад дала



можливість в обороні власної незалежності не втратити почуття гідності, стверджуючи право, лишаючись самою собою, співдіяти з іншими на загальноєвропейському просторі. Позиція засновників Києво-Могилянської академії, за оцінкою Є. Маланюка, «зробила те, що Русь, зіпхнута ворожою адміністрацією до ступеня «грецької схизми», духовенство якої було, мовляв, «тільки в читанні – докторами», ця Русь вже не хотіла зіставатися «дурною Руссю» в очах тріумфуючої Польщі... Всупереч репетуванню «рідної» темноти – «на що латинську школу заводите? У нас її досі не було, а люди проте спасались»..., суспільство рішуче пішло не так за захованням вже досить вивітрилих «староруських» традицій, як за голосом інстинкту національного самозбереження» [11].

Коли я сьогодні в одній газеті читаю заклик: «Розпеченим залізом слід випалювати з душі нашого народу російську мову. А може, й англійську, німецьку, французьку, що стали для нас рідніше своєї, і ми ще й пишаємось тим» [12], а з іншої газети дізнаюся, що архієрей УПЦ МП Агафангел (до речі, нагороджений нашим Президентом орденом «За заслуги») «відсторонив від Святого Причастя» одного з підлеглих йому священиків за проповіді українською мовою, я переконуюсь, що згадана позиція давніх могилянців не втратила актуальності своєї й понині. Але сказаним значення ідеї тримовної школи не вичерпується. Зрештою, вона теж спиралась на певну європейську традицію.

Початок свій традиція ця бере в добу Ренесансу, коли, відображуючи загальний потяг до розвитку творчого, критичного мислення, активізується потяг до вивчення гебрейської та грецької мов, що приходить на зміну всевладдю латини. При всій повазі до латини як мови теологічних та філософських трактатів стверджується вимога не довіряти сліпо інтерпретаторам-учителям, а виробляти істинне знання на ґрунті самотійного критичного осмислення першоджерел. Інтелектуалів тієї доби вже не задовольняє вивчення Арістотеля за латиномовним перекладом, до того ж зробленим, здебільшого, з арабомовних текстів. Вони хочуть читати Арістотеля, як і Біблійні тексти, в оригіналі. Цій меті власне й слугували нові наукові інституції, що, на відміну від традиційних університетів, одержали назву академій. Академії формувалися не так, як школи, а у вигляді вчених товариств, об'єднаних прагненням самотійного осмислення першоджерел. Такою була Римська академія, очолювана Помпоніо Лето, Платонівська академія у Флоренції, заснована Козимо Медічі, керівником її був Марсіліо Фічіно. Зароджуючись як наукові



осередки, академії з часом ініціюють створення відповідних навчальних закладів, що діяли поза традиційними університетами. Так виникають тримовні колегіуми, налаштовані на виховання фахівців, готових до критичного текстологічного аналізу текстів Святого Письма. У 1517 – 1518 рр. за ініціативою Еразма Роттердамського тримовний колегіум було засновано при Лувенському університеті. Аналогічний заклад «Corpus Christi» виникає в Оксфорді. У Франції, в Парижі, створюється тримовний королівський коледж, що з 1795 р. одержує назву «колеж де Франс».

Суттєво, що запозичуючи цю традицію, Києво-Могилянська академія помітно трансформує її. Місце гебрейської мови посідає слов'янська. Це не означало зневаги до гебрейської традиції. Гебрейська мова, особливо в класі богословському, була обов'язковим предметом вивчення. Але суттєвим є ствердження рівноправності в колі сакральних мов вітчизняної традиції. Водночас, принципова орієнтація академії на багатомовність, – а вона не вичерпувалась лише вже названими, запроваджуючи у сферу реального функціонування й польську, а у XVIII ст. французьку, німецьку й російську мови, не кажучи вже про давньоукраїнську, – набуває особливого значення. Вона слугувала формуванню інтелектуалів, налаштованих на спілкування в загальноєвропейському контексті. Це був активний крок до забезпечення вітчизняної культури можливістю творчої взаємодії на полі загальноєвропейської спільноти. «Яка потреба латинських шкіл нашому народові? – роз'яснював Сільвестр Косів у своєму «Екзегезі». – Передусім та, щоб бідної нашої Русі не називали глупою Руссю. Учїться, – говорить промовець, – по-грецькому, а не по-латинському. Добра рада, але вона корисна в Греції, а не в Польщі, де латинська мова має великий ужиток» [13]. Єрусалимський патріарх Паїсій, який відвідав Київ у 1649 р., із задоволенням відзначав, що знайшов тут школу, де «учителі високого мистецтва» навчають молодь «слов'янській мові як властивій і латинській як необхідній тим, що живуть між латинянами» [14]. Нагадаємо, що «латинянами» в той час була вся вчена Європа.

Водночас, орієнтація на багатомовність аж ніяк не заперечувала принципове опертя на потреби рідної, вітчизняної культури. Йдеться не лише про те, що давньоукраїнська теж реально функціонувала в середовищі академії. Суттєво, що тим самим стверджувався феномен багатомовності як виразної ознаки української барокової культури. «Тримовність українського письменства того часу, – зазначає Н.М. Яковенко, – є, без сумніву, явищем барвистим і неповторним,



ба – навіть, феноменальним, оскільки, пишучи польською (як Мелетій Смотрицький або Сильвестр Косів), слов'янською (як Захарій Копистенський) чи латиною (як Іван Домбровський чи Юрій Немирич), людина не переставала бачити світ очима своєї милої Русі і середовища, яке її виплекало» [15].

Отже, сповнена відчуття власної гідності настанова на незалежність органічно сполучалась у виховній системі академії з відкритістю, що налаштовувала на взаємодію, творчий діалог на полі європейської культури. Цей принцип дозволяв, з одного боку, збагачувати власну культуру через запозичення кращих здобутків інших європейських народів. Водночас це не було механічне копіювання, що дозволяло уникнути загрози розчинення в інонаціональному культурному середовищі. Дослідник історії КМА Ф. Тітов із цього приводу підкреслював: «До честі діячів Києво-братського колегіуму необхідно сказати, що всі вони, можливо, за небагатьма і випадковими винятками, ніколи не переходили межі у перейманні і наслідуванні латинських шкіл» [16].

Втіленню у життя цих принципових настанов й була підпорядкована система навчання в Києво-Могилянській академії.

Одне з фундаментальних завдань, що реалізувалось упродовж навчання, полягало в прилученні учнів до універсальних здобутків тогочасної науки. Цьому слугував досить широкий перелік дисциплін, які вивчалися в академії. Наприклад, у класі філософії, крім вивчення власне філософських дисциплін, викладались основи громадянської і військової архітектури, механіка, гідростатика, геометрія, гідравліка, оптика, діоптрика і перспектива, тригонометрія сферична, початки астрономії, математична географія, гідрографія, гномоніка, математична хронологія [17].

В одному з молодших, граматичному класі, крім мов вивчали також арифметику, катехізис, нотний спів та інструментальну музику, історію, географію.

І все ж, головне спрямування виховного процесу визначалося не лише прагненням передати учням найбільшу кількість знань. Самі по собі здобутки тогочасної цивілізації розглядаються не як абсолютна норма, а ґрунт, спираючись на який і повинен здійснюватися самостійний творчий пошук. Цю настанову досить чітко сформував Теофан Прокопович. Покидаючи посаду ректора перед висвяченням у єпископи, він звернувся до могилянців із закликом не йти «тільки дорогою, протоптаною іншими вченими, але слідувати самостійним науковим поглядам, які, породжуючи солідну вченість, творять



знавців, а не торгашів науки». Продовжуючи, він пояснював: «...освіченому світові вже спротивила до нудоти (якщо можна так мовити) та наука, яка не витікає з першоначальних джерел, а крапля за краплею в зіпсованому вигляді тече крізь пожовклий папір з болот недосконалих потішних вчителів і не лишає в розумі людському нічого, крім безглузлого переконання у власній мудрості, гидоти мороку, сновидіння й примарності» [18].

Відповідно до такого розуміння освітніх завдань формувався арсенал методів, вибудовувалась технологія виховного процесу. У п'яти молодших класах, що передбачали попередній вишкіл, озброєння знаннями, необхідними для самостійної творчої діяльності, переважає модель, запозичена в єзуїтів. Суть її вже цитований раніше М.З. Лінчевський характеризує як «суворо-схоластичний метод викладання всіх наук..., а з боку виховного – сувора шкільна дисципліна» [19]. У вищих же класах філософії й богослов'я, які й визначали власне образ академії в цілому, центр ваги переносився на оволодінні навичками самостійної, творчої, критичної діяльності. Тут не так вивчали вже здобуті істини, як випрацьовували здатність самому здобувати істину.

Власне, вододіл між молодшими і старшими класами був досить умовний. Спрямованість на формування не пасивного сприймача знань, а активного й відповідального творця пронизує весь зміст академічного життя.

В ім'я цієї мети з перших років спудеїв привчали безпосередньо брати участь у забезпеченні навчального процесу. В молодших класах з числа кращих учнів обирався декуріон, який виконував функції помічника вчителя. Він повинен був не лише збирати й передавати вчителю виконані учнями завдання, а й перевіряти їх, записуючи відповідні оцінки на спеціальному аркуші – «єрраті» чи «нотаті». Власне вчителями в молодших класах теж здебільшого були спудеї вищих класів академії. Вивчення мов від початку спрямовувалось на живе володіння ними, що повинно було забезпечити вільне спілкування в межах європейської спільноти вчених. З огляду на це, починаючи з класу синтаксими учні зобов'язані були не лише в школі, а й в позаурочний час спілкуватись один з одним латиною. Цією мовою здійснювалося викладання в старших класах.

Заради розвитку здатності до самостійного, творчого мислення було розроблено спеціальну систему перевірки одержуваних знань. Щосуботи до «храму студентів» – спеціально добудованої на другому поверсі головного будинку конгрегаційної зали, – збиралися студенти різних класів на свої концертації.



Учні молодших граматичних класів ставили один одному запитання в обсязі знань, одержаних упродовж тижня, і відповідно обговорювали якість одержаних відповідей.

Спудеї класів піітики та риторики читали складені ними за всіма правилами поетичного й риторичного мистецтва вірші й виголошували промови, а слухачі ставили запитання й вказували на помилки, яких припустився автор. Зрештою, тут відбувалися диспути, що являли собою форму підсумку навчальних успіхів спудеїв вищих класів.

Щосуботи відбувалися диспути приватні, під час яких професор зачитував певний уривок із класичного твору, який пропонувалось одному спудесві витлумачити, а іншим виконати роль його опонентів. При цьому оцінювався і рівень володіння мовою (диспути відбувалися латиною), й уміння побудувати промову згідно з правилами риторичного мистецтва, й рівень засвоєння матеріалу, й оригінальність підходу до обґрунтування власного бачення проблеми.

Найзначнішою подією в житті академії були щорічні урочисті диспути. На диспут запрошувався митрополит і поважні громадяни Києва. Заздалегідь виготовлені запрошення, що розсилались почесним гостям, містили текст презентума – вітального адреса особі, якій присвячувався диспут, а також виклад тез, що обговорюватимуться під час диспуту – конклюдії. Ошатно оформлені гравюрами (фрагмент однієї з них і нині прикрашає обкладинку «Наукових записок НаУКМА»), вони відтворювали загальний настрій урочистого свята, яким жила не лише академія, а й місто. Ось як описує цю подію один з авторитетних істориків академії В. Аскоченський: «Не дивно, що такі диспути були академічними святами! І Київ щиросердечно брав участь у них, бо тут же навчався цвіт його юнацтва; в академічному дворі і на майдані товпились батьки, брати і родичі тих, котрим випала щаслива доля бути вихованцями знаменитого училища і які в ту хвилину, можливо, стояли перед блискучим зборищем, збуджуючи хвилююче завмирання серця у тих, кому були родинно-дорогі успіхи в науці» [20].

Почесні гості залишали конгрегаційну залу, може, й не добре втямивши, про що диспутували глибокомудрі спудеї. Для самих же спудеїв це свято, участь в ньому вимагали серйозної інтелектуальної зосередженості. І це стосувалося не лише тих, хто виступав на диспуті, а й слухачів. Адже назавтра у класах чекав серйозний аналіз події, що здійснювався досить ретельно. Про це свідчить хоча б розпорядження професорам ректора академії Тимофія Щербацького, який вимагав опитувати на другий день після диспуту спудеїв: «Хто, які аргументи говорив, який хто ім'яний фундамент поклав своєї опучни як



сольвованний від дефеденту чи його вчителя всякий аргумент, що дозволяє й що недосказане, яка солюція в дистинкції послідувала, яка оної дистинкції експлікація і яким саме документом себе панове дефенденти захищають» [21].

Так закладався ґрунт освітньої концепції, налаштованої на формування самостійної, творчої, критично мислячої особистості, здатної до вільного ствердження власної гідності й гідності свого народу і, водночас, налаштованої на взаємодію, здатної почути «іншого» в діалозі, що утворює зміст європейського культурного співжиття.

І, завершуючи огляд тих ознак, що визначають актуальність для нас сьогодні досвіду давньої Могилянської академії, хочу відзначити молодість її.

Ідеться не про молодість спудеїв, що заповнювали класи Академії, а їх вихователів, викладачів, тих, хто дивиться на нас із портретів в образі глибокомудрих старців. Не такими були вчителі й наставники, що закладали підвалини києво-могилянських традицій. Ось довільно обраний перелік із числа найбільш знаних могилянчан: Сильвестр Кулебяка – почав діяльність професора КМА в 23 роки, Теофан Прокопович – із 24 років – професор, у 30 років – ректор, Самуїл Миславський – з 26 років професор, префект КМА – в 30 років, Георгій Кониський починає викладати в 28 років, в 30 років – префект, у 35 років – ректор, Стефан Яворський – професором став у 31 рік.

Цей перелік можна продовжити. Але й наведений список дозволяє стверджувати, що Києво-Могилянська академія творилася й існувала як осереддя молодості з властивим їй несприйняттям будь-яких форм догматизму, консерватизму, стагнації, сповнена наснаги, готовності до активної творчої діяльності. Усвідомлення того, що навчання спрямоване не так на зростання освіченості, нагромадження знань як саомети, а в ім'я самоздійснення людини – ось головний підсумок, що резюмує спрямованість виховної концепції, яка стверджувалась у Києво-Могилянській академії.

Повертаючись до вже цитованого раніше «Слова» на честь академії, виголошеного Ф. Тітовим у 1896 р., хочу завершити його словами: «Це й є внутрішній дух, притаманний нашій академії, що постійно живе в ній і передається з покоління в покоління; це й є живе академічне передання. Припасти до цього живого переказу, вчуватись в його голос і співвідносити себе з ним дуже корисно і необхідно» [22].



## ЛІТЕРАТУРА

1. Хижняк З.І. Києво-Могилянська академія – К., 1981р. – С. 32–34.
2. Труды Киевской Духовной академии – 1897, Том I – С. 179–180.
3. Є. Маланюк. Нарис історії нашої культури – К., 1992 р. – С. 48.
4. Труды Киевской Духовной академии – 1904. – Том III – С. 144–145.
5. Цит. за: А. Жуковський. Петро Могила й питання єдності церков – К., 1997. – С. 73.
6. М.З. Линчевский. Педагогика древних братских школ и преимущественно древней Киевской Академии – в: М.З. Линчевский. Полн. собр. соч. в 2-х тт. – Т. – К., 1906 – С. 156.
7. Там само. – С. 87.
8. Труды Киевской Духовной академии – 1904 – Том I – С. 531.
9. Історія філософії в Україні – т. 1 – К., 1987 р. – С. 185.
10. Цит. за: А. Жуковський. Петро Могила й питання єдності церков – С. 70.
11. Є. Маланюк. Нарис історії нашої культури – С. 52–53.
12. Газ. «Українське слово» – 2000, № 31.
13. Цит. за: А. Жуковський. Петро Могила й питання єдності церков – С. 74.
14. Цит. за: Хижняк З.І. Києво-Могилянська академія – С. 61.
15. Н. Яковенко. Нарис історії України – К., 1997 р. – С. 173.
16. Хв. Тітов. Стара вища освіта в Київській Україні кінця XVI – на початку XIX ст. – К., 1924. – С. 115.
17. Див.: М.З. Линчевский. Педагогика древних братских школ... – С. 148.
18. Труды Киевской Духовной академии – 1865 – Т. I. – С. 158.
19. М.З. Линчевский. Педагогика древних братских школ... – С. 87.
20. Асоченский В. Киев с древнейшим его училищем-академией – Ч. 2 – К., 1856 – С. 171–172.
21. Цит. за: М.З. Линчевский. Педагогика древних братских школ... – С. 148.
22. Труды Киевской Духовной академии – 1897 – Том I – С. 180.